

Dil ve Kültürel Değerler İlişkisi: Dinî Terimler Örneği*

Ziyaeddin Kırboğa **

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Karaman, Türkiye

* Bu makale, “Dil ve Kültürel Değerler İlişkisi: Dinî Terimler Örneği” başlığıyla “7-8-9 Kasım 2018, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi”nde sunulan bildirinin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

Öz

Sadeleştirme veya farklı kavramlarla ifade etme çalışmaları yoluyla, dinî kavramlarda anlam kaybının gerçekleştiği düşüncesi, önemli bir problemi teşkil eder. Bu problem dinî terimlerin aslına uygun olarak sonraki nesillere nakdedilememesi ve dinî literatürün ortaya koyduğu değerlerin süreç içerisinde farklı algılanma ve farklı ifade edilmesi sorunuyla ilgilidir. Musannifi Muhyiddîn-i Nevevî olan “Riyâzü’s-Sâlihîn” isimli, orijinal metni Arapça olan hadis kitabı, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmada bu eserin 1997 ve 2016 yıllarındaki farklı kişiler tarafından tercüme edilen baskıları karşılaştırılacaktır. Dolayısıyla çalışmada nitel araştırma söz konusu olup doküman incelemesi yöntemiyle veri toplanacak ve betimsel analiz yaklaşımı ile analiz edilecektir. Bunun için adı geçen tercüme eserlerde dinin iman, ibadet ve ahlâk temel alanlarında bulunan alt başlıkların içeriğinde yer alan aynı hadislerin çevirilerinden ikişer örnek karşılaştırılacaktır. Bu yolla 1997 ve 2016 yıllarında aynı eserin tercüme edilmesiyle ortaya çıkan dinî terim ve kavramlardaki farklılık belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amacı, dinî terminolojinin farklı kavramlarla ifadesi, başka bir deyişle sadeleştirilmesi amacına yönelik yeni veya yabancı kelimelerle karşılanmasının bir anlam kaybına ve klasik literatüre yabancılaşmaya mı yol açtığına veya toplumsal hayatta gerçekleşen modernleşme, kültürel ilişki olanaklarının artması, yeni ya da yabancı kelime ve kavramların kullanılması, yeni nesillerin eski kelime ve kavramlara yabancılaşması gibi değişimlerin göz önüne alınmasının bir sonucu mu olduğunun anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dil, Terim, Değişim, Tercüme.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
10.02.2019
Kabul / Accepted:
13.05.2019

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi, Karaman,
Türkiye
ziya7072@gmail.com

Atıf için / To cite this article:

Kırboğa, Z. (2019). Dil ve kültürel değerler ilişkisi: Dinî terimler örneği. *Curr Res Soc Sci*, 5(2), 83-94. doi: 10.30613/curesosc.525192

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.525192>

Relationship Between Religion and Cultural Values: Example of Religious Terminology

Abstract

The claim that religious terms are, by means of simplification or replacement of the words, rendered meaningless is an important one. This problem is related to the fact that the religious terms cannot be passed down to the younger generations in accordance with their original forms, and that the values posited by religious literature, along the process, are perceived and restated differently. A book of hadith, which was compiled by Muhyiddin-i Nevevi and written in Arabic, called “Riyâzü’s-Sâlihîn” has been translated by various translators and published in various years by Turkish Directorate of Religious Affairs Press. In this study, different translations of the book, published in 1997 and 2016, are compared. Hence qualitative method is embraced, and translations of two hadithes from each of the sections “Faith”, “Prayer”, and “Morals”, the title which are fundamental to the religion, are compared. In this way, the difference took place in the translations of the same work in 1997 and 2016 is attempted to be grasped. Aim of the study is to make a contribution to the understanding if expression of religious terminology by means of substitute terms, in other words replacing the original terminology, for the sake of simplification, with the new and borrowed one entails loss in meaning and alienation to the classics, or if this change is the result of the consideration of changes, such as modernisation took place in social life, increase in the possibility of intercultural relations, current use of new and borrowed words and concepts, the distance that the younger generation has to the old words and concepts.

Keywords: Religion, Language, Term, Change, Translation.

Giriş

Dil, farklı işaret sistemlerinden meydana gelen sistemli bir dizgedir ve insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araçtır. Dil olmadan dış dünya algılanıp kavramlara, simgelere ve sembollere dönüştürülemediğinden ve bu kavram, simge ve semboller düşünce kalıbına sokularak başkalarına aktarılamadığından, dil olmadan iletişim mümkün olamamaktadır (Yalçın ve Şengül, 2007, s. 751). Dil, sembolik olarak insanlar arasındaki etkileşimin en güçlü vasıtası olarak görülür. Çünkü sadece yüz

yüze olma zorunluluğu olmamasına rağmen bu etkileşim mutlaka sembollerin kullanımını gerektirir (Özalp, 2017, s. 18). Genelde bir iletişim aracı olarak tanımlanan dil vasıtasıyla insan hem kendisi hem de diğer insanlar ve varlık alanlarıyla ilişki kurar. Yine dil sayesinde bütün insanlar için müşterek bir bilgi alanı oluşturulur ve o alan nesiller arasında dil aracılığıyla aktarılır. Dil vasıtasıyla oluşturulan bu alan bilim, felsefe, din, sanat, gibi alanları kapsayan kültür alanıdır ki dil bu alanın hem bir varlığı hem de aktarıcısıdır (Yazoğlu, 2005, ss. 126-127).

Toplumsal bir gerçeklik olarak, toplumsal değişme sürecinde dinî kavramların muhafazası kaygısının güdümesi ile dilin okuyucu kitleye onların anlayacağı şekilde sunulmasındaki arayışlar tarihi süreçte hep olagelmıştır. Bu bağlamda dilde muhafazakârlık ve yenilik tartışmaları sonucunda ilim dünyasının ikiye bölündüğü bir vakiydir. İlahiyat araştırmalarında bir ortak dilin varlığından söz edilebilir. Bu ortak dilde, İslâmlaşma süreciyle birlikte geliştirilen din dilinin mirâsı ve dinî ilimlerin nakledilen terimleri merkezi özellik taşır. Bununla birlikte İlahiyat araştırmalarında da üç grupta toplanabilecek farklılaşmaları tespit etmek mümkündür: 1. Dilde muhafazakârlar 2. Dilde yeniliğe açık olanlar 3. Dilde arayış içinde olanlar (Kemikli, 2009, s. 49). Diğer taraftan dinî bilgilerin aktarımında din dilinde metafizik içerik kaybı olduğuna, dinî hayatı inşa eden kimi anahtar kavramların, giderek tedavülden kalkmasının bir zaafiyet olduğuna işaret edilmektedir (Tekin, 2014, s. 73). Yeni kelimeler geliştirmenin, öz Türkçe kelimeleri yeniden kullanma yoluna gitmenin ya da Batı kökenli kelimelerden faydalanmanın aşırılık olduğu inancında olanlar vardır (Kemikli, 2009, s. 49). 1972 yılında yayın hayatına başlayan *Kubbealtı Akademi Mecmuası*’nda “öz Türkçeye” ya da derginin genel olarak kullandığı biçimiyle “uydurma dile” yaptığı bir takım itirazlar ve eleştiriler yer alır. Bu itiraz ve eleştiriler, yeni nesillerin geçmişle bağının koparıldığı ve halkın kültürel hafızasının zarar gördüğü, Türkçenin mantığına önem verilmeyerek ahenk sorunu yaratıldığı, tercüme şeklinin Türkçeye zarar verdiği, anlam bakımından yanlış kelimelerin oluşturulduğu, dilin fakirleştiği ve dilin anlatım

olanaklarının sınırlandırıldığı, yabancı kelimelere karşı tarafsız tutum sergilenmediği, yeni kelimelerin dili bilmeyenler tarafından oluşturulduğu ve Türkçenin kurallarına uyulmadığı, Arapça ve Farsça olması gerekçesiyle tasfiye edilen kelimelerin yerine teklif edilen bazı kelimelerin de Türkçe kökenli olmadığı, halkın yeni kelimeleri bilmediği, şeklinde sıralanabilir (Özdemir ve Şenyiğit, 2016, ss. 747-751).

Görüldüğü gibi tarihi süreçte Türk Dili'nin yabancı dillerle etkileşimi, Türkçenin sadeleştirilmesi, tercüme şekilleri, dilin yeni nesillerin geçmiş kültürle olan ilişkisinde oynadığı rol gibi konular sürekli tartışma konusu olmuş ve bu sorunlarla ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, dinî terminolojinin sadeleştirilmesi amacına yönelik yeni veya yabancı kelimelerle karşılaşmasının bir anlam kaybına ve klasik literatüre yabancılaşmaya neden olup olmadığının tespitine çalışmasıyla birlikte, tercüme faaliyetlerinde bunun ne derece ortaya çıktığının örneklenmesidir.

1. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma söz konusu olup doküman incelemesi yöntemiyle veri toplanacak ve bu veriler betimsel analiz yaklaşımı ile ele alınacaktır.

1.1. Örneklem

Çalışmada farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda Türkçeye tercüme edilmiş olan “*Riyâzü's-Sâlihîn*” isimli, orijinal metni Arapça olan hadis kitabının 1997 ve 2016 yıllarındaki baskıları karşılaştırılmıştır. Çalışma, örnekte yer alan çevirilerin nasıl olması gerektiğine yönelik bir çalışma olmadığı gibi, kelimelerin ve terimlerin anlamsal incelemesine yönelik bir araştırma da değildir. Dolayısıyla araştırmada, aynı eserin farklı zamanlarda tercüme edilmesiyle ortaya çıkan dinî terim ve kavramlardaki farklılık belirlenmeye çalışılmıştır. Tercüme arasındaki karşılaştırmalar, tablolastırılarak okuyucunun karşılaştırmasında kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca konu başlıklarından üç tanesine de örneklere katkı sağlaması bakımından yer verilmiş, farklı yıllardaki tercüme arasında

karşılaştırma yapılmıştır. Tercüme eserlerin yazım şekilleri (noktalama işaretleri, büyük küçük harf kullanımı, imlâ) olduğu gibi nakledilmeye ve böylelikle bu eserlerin şekilsel bütünlüğü de korunmaya çalışılmıştır.

1.2. Veri toplama araçları

Çalışma teorik ve pratik olmak üzere iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Teorik bölümde Türkiye’de yaşanan dil değişimleriyle ilgili literatür taraması yapılmış, Türk Dili'nin tarihi süreç içerisinde değişip farklılaşması araştırılmıştır. Bu bağlamda dilde sadeleşme çalışmaları ele alınmış ve dilde sadeleşme konusunda yapılan tartışma örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada örnek olarak alınan “*Riyâzü's-Sâlihîn*” isimli eserin tanıtımına yönelik özelliklerine yer verilmiştir.

İkinci aşamada ise Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında bulunan, musannifi Muhyiddîn-i Nevevî olan “*Riyâzü's-Sâlihîn*” isimli, orijinal metni Arapça olan hadis kitabının, 1997 ve 2016 yıllarındaki farklı kişiler tarafından tercüme edilen baskıları karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla ikinci aşamada nitel araştırma söz konusu olup doküman incelemesi yöntemiyle veri toplanarak bu veriler betimsel analiz yaklaşımı ile ele alınmıştır. Bunun için adı geçen tercüme eserlerde dinin *iman*, *ibadet* ve *ahlâk* temel alanlarında bulunan alt başlıkların içeriğinde yer alan aynı hadislerin çevirilerinden ikişer örnek karşılaştırılmıştır. Bu yolla 1997 ve 2016 yıllarında aynı eserin tercüme edilmesiyle ortaya çıkan dinî terim ve kavramlardaki farklılık belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Dil Değişimleri

Dil bir milletin başta gelen kültürel değerlerindedir. Dil, duygu ve düşüncüyü insana aktarma aracıdır. Bu nedenle dil, insan topluluklarını bir yığın ve kitle olmaktan kurtararak onları aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir “toplum” yani “millet” haline getirir (Kaplan, 1983, s. 45). Dil ile düşüncenin ortak kökenini oluşturan simgesel işlev sadece biyolojik bir evrimin ürünü değil, toplumsal etkenlerle, ortak yaşama ve çalışma koşullarıyla, insanlığın geliştirdiği araçlarla ve teknikle de yakından ilgilidir. Bu durum, hem dilin hem de düşüncenin

toplumsallığını göstermektedir. Dolayısıyla insan demek, dil demek ise dil demek de, birçok yönden toplum demektir (Vardar, ty., ss. 1-12). Toplumların tarihi süreç içerisinde değişim, gelişmesi ve farklılaşması gibi diller de değişir, gelişir ve farklılaşır. Türk Dili de bu süreci yaşamıştır. Bütün diller için geçerli olan bu süreç, Türk Dili için daha büyük ölçüde geçerlilik gösterir (Özdemir ve Süğümlü, 2013, s. 2272). Genel olarak dil sorunu ve dil değişimleri, çeşitli alanlardaki değişimlerin etkisine bağlıdır. Toplumsal yapıda değişim; ulaşım, iletişim gibi teknik alanlardaki değişim; kimlik, düşünce değişimi dili etkileyen değişim alanlarının en önemlilerindedir. Dolayısıyla dilde bir sadeleşme ve yazı dili ile konuşma dilinin birleşmesi söz konusu olmuştur (Özyurt, 2005, s. 54). Türk dil tarihinin de çeşitli dönemlerinde halk edebiyatının yanında Türk kültür hareketlerini yöneten aydınlar arasında da belirli dönemlerde dilde sadeleşme eğilimleri görülmektedir (Daşdemir, 2013, s. 54). Türkçe hiçbir dönemde varlığını bütünüyle kaybetmemekle birlikte, biri konuşulan ve yazılan sade Türkçe, diğeri yalnızca bazı aydınlar için yazılan fakat konuşulmayan Türkçe olmak üzere iki ayrı dil varlığından bahsetmek mümkündür. Bu ikincisi, ustalık göstermekten ibaret olan eserlerde yer alıyor, Türkçe ise halk arasında konuşma dili olarak, halk için yazılan eserlerde ise yazı dili olarak kullanılmaya devam ediyordu. Ancak Türkçe devlet dili olarak bile ihmal ediliyordu (Sağol, 1999, s. 504). 1862'de kendi gazetesi olarak *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkarmaya başlayan İbrahim Şinasi, kullandığı dille sadeleşmenin öncülerinden sayılır. Özellikle gazete ve halk dilini birbirine yaklaştırarak gazeteyi Arapça ve Farsça tamlamalardan kurtarmak ister. Ona göre dilden beklenen, düşünceyi en açık ve özlü olarak ifade edebilmektir. Yazı dilini, bir hüner göstermek için başvurulan bir araç olmaktan öte, halkın yararlanabileceği bir araç olarak görür. Böylece Şinasi, gerek *Tercüman-ı Ahvâl*'de gerekse *Tasvir-i Efkâr*'da yazdığı yazılarda yalın, açık, anlaşılır dil ve üslûbuyla halkın anlayabileceği bir dil oluşturmaya çalışmıştır (Aydemir, 2016, s. 243). Türk olarak basın dilinin gelişmesinde ilk rolü oynayan kişi Şinasi (1824-1871) olmuştur. 1861'de önce Âgâh Efendi tarafından kurulan *Tecümân-ı*

Ahvâl'de kısa süre ilk gazete yazılarını yazdıktan sonra, 1862'de kendi gazetesi olarak *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkarmaya başladı (Berkes, 2003, s. 261). Namık Kemal, *Tasvir-i Efkâr*'da çıkan bir yazısında, "bazı mahafil" in hâlâ eski Kâmûs ve Burhan sözlüklerini esas alarak bunlardan Batı usulü sözlük yapılması düşüncesinde olduğu konusunda kaygılarını dile getirdikten sonra, yapılması gerekenin yeni terimlerle Arapça ve Farsça'dan geçen sözcükleri de kapsayan yeni, büyük bir sözlük yapılması olduğunu ileri sürer. Şinasi bu işi başarmaya çalışmıştır (Berkes, 2003, ss. 263-264). Dil bilimciler, sosyologlar ve psikologların ortaya koyduğu dil ile düşünce arasındaki sıkı ilişkiyi, dilin dili konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını belirlediği şeklinde özetlemek mümkündür (Kaplan, 1983, s. 149). Bu bağlamda Tanzimat aydınlarının görüşlerinden ve yeni edebî türlerin doğurduğu dil anlayışından beslenen Yeni Lisan Hareketi, yine aynı kültürel ortamın eseri olan tasfiyeciler ile karşıtları arasında vasat bir yol bulmaya çalışmış; kökleşmemiş yabancı etkileri dilden arındırarak halkın diline yakın bir edebî dil oluşturmayı hedeflemiştir. Bu amaca yönelik şu ilkeler benimsenmiştir (Daşdemir, 2013, s. 54):

1. Dile yerleşmiş her türlü yabancı gramer biçimi ve söz dizimsel yapı terk edilmeli,
2. Yazı dili ile konuşma dili birbirine yaklaştırılmalı bunun için İstanbul ağzı esas alınmalı, bu dil hem edebî hem ilmi eserlerde geçerli hâle getirilmeli, avam ile havas arasındaki dil ayrılığı ortadan kaldırılmalı,
3. Dile yerleşmemiş ve Türkçe karşılığı bulunan yabancı kelimeler arındırılmalı; avamın diline kadar nüfuz etmiş yabancı kelimeler ise Türkçe kabul edilerek kendi dillerindeki fonetik ve semantik özelliklerine bakılmaksızın kullanılmalı.

Özellikle 1976 yılında, siyasetteki hareketlilikle birlikte dilde sadeleşme ve dil akademisi tartışmaları, gündemden düşmeyen bir mesele haline gelmiştir. Türk Dili Dergisi'nde dil tartışmaları (1976):

Alışılmış-Alışılmamış Kelime/Eski-Yeni Dil Tartışmaları,

Dilde Zorlama, Aşırılaşma ve Özleşme Tartışmaları,
 Öz Türkçe/Arı Dil-Uyduruk Türkçe Tartışmaları,
 Ölü Dil-Yaşayan Dil Tartışmaları,
 Dilin Asıl Kaynağının Halk Olduğu Tartışmaları,
 Yazarların Dil Kullanımı Tartışmaları,
 Milli Birlik ve Bütünlük Unsuru Olarak Dil Tartışmaları,
 Tabii Unsur Tartışmaları,
 Çeviri Dili Tartışmaları, Dil ve Ulusçuluk Tartışmaları,
 Sözcük Üretimi Tartışmaları, Çocuk Dergilerinde Dil Tartışmaları,
 Ders Kitaplarının Dili Tartışmaları

başlıklarıyla gündemde olmuştur (Özdemir ve Süğümlü, 2013, ss. 2274-2288).

Dinlerin kültürlerle ilişkisi göz önünde tutulduğunda, dinî metinlerin toplumun kültüründe önemli etkilerinden birinin de bu metinlerde kullanılan dil olduğu görülür. Dolayısıyla dinî metinlerde bulunan kavramlar, dinin ilkelerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu kavramların zamanla farklı kelimelerle ifadesi, dinî metinlerde geçen kavramların içeriğiyle ilgili bir sorun ortaya çıkarabilir. Eliot din ile kültür arasındaki ilişkiye “Kültür, aslında, herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir” ifadesiyle vurgu yapar (Eliot, 1987, s. 20). Dinî buyrukların dil ile ifade edilmiş olması, Arapçada dil ile ilgili birçok kültür çalışmasının ve kültür unsurunun doğmasına zemin hazırlamıştır. Kur’ân’ın çeşitli şekillerde yorumlanması felsefe, kelim ve fıkıh ekolleri doğurmuştur (Kaplan, 1983, s. 18). Esasen Kutsal metinlerin nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili tartışmalar, antik döneme kadar uzanmaktadır (Tokat, 2012, s. 26). Kutsal metinlerin anlaşılmasında iki etkenin rolü önemlidir. Bunlardan biri, farklı dilleri kullanan kültürler arasında gerçekleşmektedir. Bu durumda kutsal metinlerin anlaşılmasına yönelik tercüme faaliyetleri önemli rol oynamaktadır. Diğeri de aynı dili kullanan kültürlerde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da iki ihtiyaç önemli rol oynamaktadır. Birincisi, süreç içerisinde yeni kelime ve kavramların etkisiyle kutsal metinlerin

anlaşılmasına yönelik dilde sadeleşme ihtiyacıdır. İkincisi de kutsal metinlerde yer alan kavramları, farklı kelime ve kavramlarla ifade etme ihtiyacıdır. Dolayısıyla kutsal metnin bir başka dili kullanan tarafından doğru anlaşılabilmesinin başarısı ilkin metnin doğru tercüme edilmesi, sonra da diğeri dilde doğru kavramlar ve kelimelerle karşılanabilmesine bağlıdır. Esasen bu iki safha eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bununla birlikte tercüme faaliyetinden sonra aynı metnin tercümesinin farklı zamanlarda farklı kelime ve kavramlarla ifade edilmesi de toplumun zamanla yaşadığı kültürel değişiminin bir yansımasından kaynaklanmaktadır. Aslında bu durum, sadece kutsal metinlerle sınırlı kalmamakta, dinî literatürün tamamı için de söz konusu olmaktadır. Özellikle dinî metinlerin Türkçeye çevrilmesinde bu farklılıkları görmek mümkündür. Bu nedenle tercüme faaliyetlerinde en çok karşılaşılan sorunlardan biri, terimlerin karşılığı konusu olmaktadır. Terim, “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” anlamına gelir (www.tdk.com). Dolayısıyla özel ve belirli bir kavramın ifade ettiği anlamın Türkçede karşılanması ya terimin olduğu gibi kullanılması ya da onun ifade ettiği anlamı karşıladığı düşünülen başka bir kelimenin kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Ancak birinci durumdaki kelimelerin yabancı kökenli ve özellikle Arapça ve Farsça olması sebebiyle bu kelimelerin tasfiye edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu durum, geçen süreç de dikkate alınarak çok sebepli gerekçelerle ilişkilendirilebilir. Yabancı dil kökenli terimlerin kullanımının, yeni kuşak arasında anlaşılma sorununu ya da bu terimleri karşıladığı düşünülen kelimelerin kullanımının, terimin kastettiği anlamı tamamen çağrıştıramama sorununu doğurması, tercüme çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bir önceki kuşağın kullandığı terimler, bir sonraki kuşak tarafından kullanılmamakta ve bu terimlerle ilgili anlaşılma sorunu yaşanabilmektedir. Tercüme çalışmalarında terimler bazen olduğu gibi korunmakla birlikte, bazen terimin sadeleştirilmesi ya da terimin aslıyla beraber sadeleştirilmiş şekli, bir şekilde okuyucuya verilerek anlam kaygısından kurtulmaya çalışılmaktadır. Terminolojinin farklı şekillerde

ifadesi, başka bir deyişle sadeleştirilmesinin anlam kaybına, klasik literatüre yabancılaşmaya yol açtığı tartışmaları toplumsal değişimin bir sonucu olduğu düşüncesinde temellendirilebileceği gibi, yine buna bağlı olarak dilde sadeleşme çalışmalarının bir sonucu olarak da düşünülebilir. Dil ve toplum arasındaki sıkı ilişki nedeniyle her iki durumda da dilin değişmekte olduğu ve bunun sonraki kuşaklar açısından anlam sorununa dönüştüğü tespitini yapmak mümkündür. Bu durum çeviri çalışmalarına yansımakta ve farklı zamanlarda aynı eserlerin çevirilerinde farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu çalışmada örnek olarak incelenecek olan *Riyâzü's-Sâlihîn* isimli eser de bu bağlamda ele alınacaktır.

3. "Riyâzü's-Sâlihîn" (رياض الصالحين) İsimli Eserin Tanıtımı

İslâm dininin temel kaynakları Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir. Hadisler, İslâm hukukçularının ortaya koyacağı fikhî hükümlere kaynaklık etmesi bakımından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci derecede önem arz eder. Bu bakımdan, önemli bir literatüre sahip olan hadis ilmi, İslâm'ın hukuk alanı ile de yakından ilgilidir. Hadislerin orijinal dili Arapçadır. Bu çalışmada örnek olarak alınacak eser de âyetlerin de yer aldığı bir hadis kitabı olması sebebiyle, Müslümanların dinî ve kültürel hayatında bir kaynak görevi görür.

Riyâzü's-Sâlihîn, Nevevî'nin (ö. 676/1277) bir müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı âyet ve hadisleri derlediği eseridir. Tam adı *Riyâzü's-sâlihîn min hadîsi (kelâmi) seyyidi'l-mürselîn*'dir. 14 Ramazan 670 (14 Nisan 1272) tarihinde tamamlanmış olup on sekiz bölüm, 400'e yakın bab ve 1900 civarında hadisten meydana gelmektedir. Bazı bölüm ve babları onlarca hadisten, bazıları birkaç hadisten oluşan eserde konuların niteliği sebebiyle pek çok mükerrer hadis vardır. Bölümlerin ve özellikle babların dikkat çekici yanı her birinin sıralanışındaki fikrî insicam ve mükemmel iç düzendir.(...) Eser sadece bir hadis mecmuası değil Nevevî'nin yaşadığı dönemde toplumun ve İslâm coğrafyasının meselelerini ortaya koyan bir belge, ferdin ve cemiyetin ihtiyaçlarına İslâm'ın iki ana kaynağı ışığında

çözüm üretme yollarını anlatması açısından âlimler, yöneticiler ve halk için bir rehber niteliğindedir. Bir diğer özelliği de her konuyu âyet ve hadislerle ele almasıdır (Küçük, 2008, s. 146).

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. İman konusunda iki hadis tercümesinin karşılaştırılması

Bölüm başlığı:

”بَابُ الْيَقِينِ وَالتَّوَكُّلِ“

“Bâbu'l-Yakîn ve't-Tevekkül”.

1997 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“Yakîn ve Tevekküle Dâir Âyet ve Hadisler” (Nevevî, 1997, s. 107).

2016 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“Allah'a Kesin İman (Yakîn) ve O'na Dayanmak (Tevekkül)” (Nevevî, 2016, s. 109).

Metinde geçen *yakîn* ve *tevekkül* terimleri eserin 1997 çevirisinde asılları korunarak alınmış; 2016 çevirisinde Türkçe ifade etme yoluna gidilerek sırasıyla *kesin iman* ve *dayanmak* şeklinde çevrilerken asılları parantez içerisinde korunmaya çalışılmıştır.

Tablo 1.

“Bâbu'l-Yakîn ve't-Tevekkül” başlığındaki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
yakîn	yakîn	kesin iman (yakîn)
tevekkül	tevekkül	dayanmak (tevekkül)

Birinci hadis:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَيْضاً أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ : اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ، وَالْبَيْتُ أَنْبَيْتُ ، وَبِكَ خَاصَمْتُ . اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِعِزَّتِكَ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُضَيِّبَنِي أَنْتَ الْحَيُّ الَّذِي لَا تَمُوتُ ، وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ يَمُوتُونَ. متفقٌ عليه .

1997 tarihli baskıya göre hadis metninin tercümesi şu şekildedir:

Abdullah İbn-i Abbas *radiya 'llâha anhumâ* 'dan rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir:

İlâhî, Sana *teslim* oldum, Sana *inandım*, Sana *tevekkül* ettim ve yüzümü Sana döndürdüm, Senin yardımınla düşmanla mücadele ettim, beni *dalâlette* bırakmamak için *izzetine* sığındım. Sen'den başka ilâh yoktur, Sen dirisin, ölmezsin, insanlar ve cinler ölürlere, dedi -Hadîsi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir- (Nevevî, 1997, s. 111).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

İbn Abbas'tan (ra) rivayet edildiğine göre, Resûlullah Sav şöyle derdi:

Allah'ım, sana *teslim* oldum, sana *inandım*, sana *tevekkül* ettim ve yüzümü sana döndüm. Allah'ım, senin yardımınla mücadele ettim, beni *dalalette* bırakmaman için *izzetine* sığındım. Senden başka ilâh yoktur, Sen ölmeyen dirisin, insanlar ve cinler ise ölümlüdürler -M6899 Müslim, Zikir, 67; B7385 Buhârî, Tevhîd, 8- (Nevevî, 2016, s. 112).

Tercümelemler karşılaştırıldığında *teslim*, *iman*, *tevekkül*, *dalalet* ve *izzet* kavramları 1997 çevirisinde *iman* kelimesinin *inanmak* şeklinde çevrilmesi dışında asılları olduğu gibi korunmuş; 2016 çevirisinde de aynı yol izlenmiştir.

Tablo 2.

Birinci hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
teslim	teslim	teslim
iman	inanmak	inanmak
tevekkül	tevekkül	tevekkül
dalalet	dalalet	dalalet
izzet	izzet	izzet

İkinci hadis:

”عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ ، أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً : فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمَانِ . متفقٌ عليه.“

1997 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Hüreyre (radiya'llâhu anh) anlatıyor:

Peygamber (aleyhi's-selâm) şöyle demiştir:

İmân yetmiş yâhud altmış bu kadar şubedir. En yükseği Lâ İlâhe İlla'llâh sözüdür. En aşağısı, eziyet verecek şeyi yoldan kaldırmaktır. *Hayâ* da imandandır -Hadîsi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir- (Nevevî, 1997, s. 161).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre, Peygamber Sav şöyle buyurmuştur:

İmân yetmiş yahut altmış küsur bölümdür. Bunların en üstünü lâ ilâhe illallâh sözüdür. En aşağısı ise sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. *Hayâ* da imanın bir bölümüdür - M153 Müslim, İmân, 58; B9 Buhârî, İmân, 3- (Nevevî, 2016, s. 155).

Bu hadîs metninde dikkat çekici terim *hayâ*dır. Her iki çeviride de bu terim aslıyla ifade edilmiştir. *Hayâ*, insanın kötülüklerden sakınması ve onu terk etmesi anlamına gelir. (İsfahânî, 2010, s. 146). Kurân-ı Kerîm'de Bakara sûresinin 26. âyetinde *utanmak* anlamında kullanılmıştır:

“Allah gerçeği söylemekten utanmaz” (Bakara, 2/26).

Tablo 3.

İkinci hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
hayâ	hayâ	hayâ

4.2. İbadet konusunda iki hadîs tercümesinin karşılaştırılması

Bölüm başlığı:

”باب فضل صلاة الضحى وبيان أقبالها وأكثرها وأوسطها ، والحنث على المحافظة عليها“

“Bâb-u Fazl-i *Salâti 'd-Duhâ*”.

1997 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“*Kuşluk Namazının Faziletine ve Miktarının Beyânına ve Onu Kılmağa Teşvîke Dâir Hadîsler*” (Nevevî, 1997, s. 433).

2016 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“*Kuşluk Namazı*” (Nevevî, 2016, s. 413).

Metinde yer alan orijinal terim *salât-ı duhâ*, her iki tercümede de *kuşluk namazı* şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 4.

“*Bâb-u Fazl-i Salâti'd-Duhâ*” başlığındaki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
salât-ı duhâ	kuşluk namazı	kuşluk namazı

Üçüncü hadis:

وَعَنْ أَبِي ذَرِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : يُصِيحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ : فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ ، وَبُجْرَى مِنْ ذَلِكَ رُكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى . رواه مسلم.

1997 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Zer radiya'llâha anh'den: Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz:

Sizden herhangi biriniz sağ sâlim sabahlarsa mafsallarımızdan her biri için şükran borcu olarak sadaka lâzım gelir. Her *tesbih* sadakadır. Her *tahmîd* sadakadır, Her *tehlîl* sadakadır. Her *tekbîr* sadakadır. *Ma'rûf* ile *emir* sadakadır. *Münkerden nehiy* sadakadır. Kuşluk vaktinde kılınan iki rek'at namaz bunların yerini tutar, buyurmuştur -Hadîsi, Müslim rivâyet etmiştir- (Nevevî, 1997, ss. 434-435).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Zer'den (ra) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Sav şöyle demiştir:

Sabaha çıkan kimsenin her bir eklemi için (şükür borcu olarak) sadaka vermesi gerekir. Her *tesbih* (*sübhânâllah demek*) sadakadır. Her

tahmîd (*elhamdülillâh demek*) sadakadır. Her *tehlîl* (*lâ ilâhe illâllah demek*) sadakadır. Her *tekbîr* (*Allahü ekber demek*) sadakadır. *İyiliği/marufu emretmek* sadakadır. *Kötülükten/münkerden nehyetmek* sadakadır. Kuşluk vaktinden kılınan iki rekât namaz ise bunların hepsinin yerini tutar -M1671 Müslim, Müsârifin, 84- (Nevevî, 2016, ss. 413-414).

Hadîs metninin çevirileri karşılaştırıldığında *tesbîh*, *tahmîd*, *tehlîl*, *tekbîr*, *ma'rûf*, *emr*, *münker*, *nehiy* kavramlarının 1997 çevirisinde orijinalleri muhafaza edilerek olduğu gibi çevrilmiştir. 2016 çevirisinde ise *tesbih*, *tahmîd*, *tehlîl* kelimeleri asılları korunmakla birlikte parantez içinde yine terimsel özellik taşıyan ifadelerle açıklayıcı formlar şeklinde verilmiş; *ma'rûf* ve *münker* terimleri *iyilik* ve *kötülük* şeklinde sadeleştirilerek asıllarıyla birlikte verilmiştir. *Emr* ve *nehiy* kavramları da olduğu gibi korunmuştur.

Tablo 5.

Üçüncü hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
tesbîh	tesbîh	tesbih (sübhânâllah demek)
tahmîd	tahmîd	tahmîd (elhamdülillâh demek)
tehlîl	tehlîl	tehlîl (lâ ilâhe illâllah demek)
tekbîr	tekbîr	tekbîr (Allahü ekber demek)
ma'rûf	ma'rûf	iyilik/maruf
emr	emretmek	emretmek
münker	münker	kötülük/münker
nehiy	nehiy	nehyetmek

Dördüncü hadis:

عَنْ أَبِي سَفْيَانَ صَخْرَ بْنِ حَرْبٍ . رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ . فِي حَدِيثِهِ الطَّوِيلِ فِي قِصَّةِ هِرْقُلُ ، قَالَ هِرْقُلُ : فَمَادَا يَأْمُرُكُمْ بِغَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو سَفْيَانَ : قُلْتُ : يَقُولُ اغْبُدُوا لِلَّهِ وَخُدُّهُ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ، وَاتْرَكُوا مَا يَقُولُ آبَاؤُكُمْ ، وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ ، وَالْعَفَافِ ، وَالصَّلَاةِ . متفقٌ عليه.

1997 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Süfyân Sahr b. Harb radiya'llâha anh'den rivâyet edildiğine göre, Hirakl sordu:

O adam (yâni Peygamber aleyhi's-selâm) size ne emrediyor? Ebû Süfyân der ki: Ben de:

Yalnız Allâh'a kulluk ediniz, O'na hiçbir şeyi *şerik koşmayınız*. Babalarınızın söylediklerini bırakınız, der ve bize namaz, doğruluk, *iffet* ve *sıla-yı rahmle* emreder, dedim -Hadîsi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir- (Nevevî, 1997, s. 87).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Ebû Süfyân Sahr b. Harb'den (ra) nakledilen Hirakl ile ilgili uzun anlatıda rivayet edildiğine göre Hirakl şöyle sormuş:

O, yani Peygamber *Sav* size neleri emrediyor? Ebû Süfyân da:

Yalnız Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi, *ortak koşmayın*. Babalarınızın (batıl) sözlerini terk edin, diyor ve bize namaz kılmayı, doğruluğu, *iffetli* olmayı ve *akrabalarla ilişkiyi sürdürmeyi* emrediyor, demiştir -B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M4607 Müslim, Cihâd, 74- (Nevevî, 2016, s. 92).

Hadîs metninin çevirileri karşılaştırıldığında *tuşriku*, *afâf* (*iffet*) ve *sıla* terimlerinin asılları *şerik*, *iffet* ve *sıla-yı rahm* şeklinde 1997 çevirisinde muhafaza edilmiş; 2016 çevirisinde ise *tuşriku*, *ortak* (*koşmak*); *sılay-ı rahm*, *akrabalarla ilişkiyi sürdürmek* şeklinde tercüme edilmiş ve *iffet* (*iffet*) kelimesi de aynıyla kullanılmıştır.

Tablo 6.

Dördüncü hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
tuşriku (işrâk)	şerik koşma	ortak koşmak
afâf (iffet)	iffet	iffet
sıla	sıla-yı rahm	akrabalarla ilişkiyi sürdürmek

4.3. Ahlâk konusunda iki hadîs tercümesinin karşılaştırılması

Bölüm başlığı:

“باب الوفاء بالعهد وإنجاز الوعد”

“Bâbu'l-Vefâ bi'l-Ahdi ve İncâzi'l-Va'di”.

1997 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“Ahde Vefâ ve Va'dini Yerine Getirmeğe Dâir Âyet ve Hadîsler” (Nevevî, 1997, s. 103).

2016 tarihli baskıya göre bölüm başlığının tercümesi şu şekildedir:

“Ahde Vefa ve Sözünde Durmak” (Nevevî, 2016, s. 114).

Başlıkta yer alan *ahid*, *vefâ* ve *va'd* terimleri, 1997 çevirisinde asıllarıyla ifade edilmiş; 2016 çevirisinde *ahid* ve *vefâ* kelimeleri asılları korunarak verilmiş, *va'd* kelimesi ise *söz*(ünde durmak) şeklinde verilmiştir.

Tablo 7.

“Bâbu'l-Vefâ bi'l-Ahdi ve İncâzi'l-Va'di” başlığındaki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
ahid	ahid	ahid
vefâ	vefâ	vefâ
va'd	va'd	söz(ünde durmak)

Beşinci hadîs:

وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما ، أن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: أُرْبِعَ مِنْ كُنْ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا . وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ التَّفَاقِي حَتَّى يَدْعَهَا : إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ. متفقٌ عليه .

1997 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Abdullah b. Amr b. el- Âs radiyallahu anhümâ'dan: Resül-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem:

Dört haslet var ki, bunlar kimde bulunursa, o kimse *hâlis münafık* olur. Bir kimsede

bunlardan biri bulunursa, o huyu bırakıncaya kadar, o kimsede *nifaktan* bir parça vardır. Kendisine *emniyet edilirse* hiyânet eder; konuşurken yalan söyler; *ahdederse* sözünde durmaz; *nizâ ederse* haddi tecâvüz eder -Hadîsi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir- (Nevevî, 1997, s. 105).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Abdullah b. Amr b. Âs'tan (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah *Sav* şöyle demiştir:

Dört şey var ki, bunlar kimde bulunursa o *tam bir münâfık* olur. Kimde bunlardan biri bulunursa onu terk edinceye kadar, kendisinde bir parça *münâfıklık* olur: Kendisine bir şey *emanet edildiğinde* hıyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, *söz verdiği* sözünde durmaz, *husumet* hâlinde haddi aşar -B34 Buhârî, İmân, 24; M210 Müslim, İmân, 10- (Nevevî, 2016, ss. 115-116).

Hadîs metnindeki *münâfık*, *hâlis*, *nifak*, *ahid* kelimeleri 1997 çevirisinde asıl şekilleriyle ifade edilmiş; *i'timân* kelimesi *emniyet edilmesi* ve *hâsame* kelimesi de bir başka Arapça kelime olan (Mustafa, vd., 1920, s. 238) *nizâ* ile karşılanmıştır. 2016 çevirisinde *münâfık* kelimesi aslı korunarak, *hâsame* kelimesi de aynı kökten gelen bir türeviyle (*husumet*) ifade edilmiş; *hâlis* kelimesi *tam* kelimesiyle; *nifak*, yine Arapça aynı kökten *münâfıklık* ile; *i'timân*, *emanet etmek (edilmek)* şeklinde; *ahid*, *söz vermek* şeklinde çevrilmiştir.

Tablo 8.

Beşinci hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
münâfık	münâfık	münâfık
hâlis	hâlis	tam
nifak	nifak	münâfıklık
ahid	ahid	söz vermek
i'timân	emniyet edilmesi	emanet etmek (edilmek)
husûmet	nizâ	husumet

Altıncı hadis:

”وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ فَقَالَ : الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ ، وَالْإِثْمُ : مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ ، وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ .“

1997 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Nevvâs b. Sem'ân radiya'llâhu anh'den Resûl-i Ekrem Efendimizden iyilik ve günâhı sordum:

İyilik güzel ahlâktır; *fenâlık* da kalbin yatışmadığı ve halkın duymasını hoş görmediğin şeydir, buyurdu -Hadîsi, Müslim rivâyet etmiştir- (Nevevî, 1997, ss. 50-51).

2016 tarihli baskıya göre hadîs metninin tercümesi şu şekildedir:

Nevvâs b. Sem'ân (ra) anlatıyor:

Resûlullah'a iyilik ve günahı sordum. *İyilik (birr)* güzel ahlaktır, *günah* ise vicdanını rahatsız eden ve insanların bilmesini istemediğin şeydir, buyurdu -M6516 Müslim, *Birr*, 14- (Nevevî, 2016, s. 66).

1997 çevirisinde hadîste yer alan *birr* terimi *iyilik* ve *ism* terimi de *fenâlık* olarak çevrilmiş; 2016 çevirisinde *birr*, *iyilik* şeklinde çevrilirken zaman itibarıyla daha sonra yapılan bu tercümede, öncekinden farklı olarak *birr* kelimesinin parantez içerisinde verilerek aslının korunduğu görülmektedir. *İsm* kelimesi ise *günah* olarak karşılanmıştır.

Tablo 9.

Altıncı hadisteki terimlerin 1997 ve 2016 çevirilerindeki karşılıkları

Terim	1997 çevirisi	2016 çevirisi
birr	iyilik	iyilik (birr)
ism	fenâlık	günah

Birr kelimesi dinî bir terim olarak; îman, doğruluk, düzel ahlâk, iyilik, ihsan, sâlih amel, Kur'ân ve sünnete uyma gibi her türlü güzel davranışları kapsayan bir kelimedir (Karagöz, 2010, ss. 72-73). *İsm*, dinî bir terim olarak insanı sevaptan, iyilikten alıkoyan, işlendiğinde kötüleme, kınama

gerektiren, vicdan ve kalbin rahatsız olduğu, dinen yasaklanmış davranışlarda bulunmaktır (Isfahânî, 2010, s. 19; Karagöz, 2010, s. 223).

Sonuç

Dilde sadeleşme çalışmaları çok detaylı bir araştırma gerektirmektedir. Bu çalışmada yer alan örnekler, dinî metinlerin Türkçeye çevrilmesinde terminolojinin korunmasına yönelik çok detaylı bilgi vermemekle birlikte, dil-kültür ve dil-toplum ilişkisi hakkında bir fikir verebilir. Çalışmanın ortaya koyduğu düşünce en genel ifadesiyle, dinî metinlerin Türk Dili'ne çevirisinde, dinî terminoloji ya terimlerin asılları korunarak ya da Türkçe karşılıkları verilip terimlerin asılları bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Bazı durumlarda da terimlerin sadece Türkçe karşılıkları verilmekle yetinilmektedir. Bu çalışmada örnek olarak ele alınan tercüme eserler arasında da bir karşılaştırma yapıldığında şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1. Hem 1997 hem 2016 tarihli tercüme eserlerde dinî kavram ve terminoloji olduğu gibi korunmuş, asılları çeviri metnine aktarılmıştır. 1. Hadiste *teslim*, *tevekkül*, *dalalet* ve *izzet* kelimelerinin çevirileri buna örnektir.
2. 1997 tarihli eserde dinî kavram ve terminoloji olduğu gibi korunmuş; 2016 tarihli eserde bu kelimeler, çevirinin yapıldığı zaman diliminde yaygın olarak kullanıldığı düşünülen ya da orijinal metindeki kavram veya terimi anlam olarak karşıladığı düşünülen bir ifadeyle verilmekle birlikte, önceki eserde olduğu gibi terim ve kavramların asılları bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. “*Bâbu'l-Yakîn ve't-Tevekkül*” başlığında çevirileri buna örnek olarak verilebilir.
3. Her iki çeviride de orijinal metinde geçen kelimelerin karşılığı olarak yaygın şekilde kullanılan ifadeler seçilmiştir. “*Bâb-u Fazl-i Salâti'd-Duhâ*” başlığının çevirisi (Kuşluk Namazı) bu kullanıma örnektir.
4. Eski tarihli çeviride terimin karşılığı olarak bir başka Arapça kökenli kelime

kullanılırken; 2016 tarihli çeviri eserde kelimenin aynı kökten gelen bir türevi verilmiştir. 5. Hadisin metninde geçen *hâsame* kelimesinin çevirisi bu bağlamdadır. 1997 çevirisinde *nizâ*; 2016 çevirisinde *husumet* şeklinde verilmiştir.

5. Her iki çeviride de orijinal metinde geçen terimi karşıladığı düşünülen farklı Arapça/Farsça (kökenli) kelimeler kullanılarak anlam okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Orijinal metinde geçen *ism* kelimesinin 1997 çevirisinde *fenâlık*, 2016 çevirisinde *günah* olarak ifade edilmesi gibi.
6. Tercüme eserler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler açısından en dikkat çeken özellik ise 1997 tarihli eserde çeviri yapılırken sade bir dil seçilmiş olması; 2016 tarihli eserde bu doğrultuda destekleyici bir ifade kullanılmakla birlikte orijinal terim veya kavramın çeviri metninde parantez içinde de olsa korunmuş olmasıdır. 6. Hadiste geçen *birr* teriminin çevirisi buna örnektir. *Birr* kelimesi, 1997 çevirisinde *iyilik*; 2016 çevirisinde *iyilik (birr)* şeklinde aktarılmıştır.

Karşılaştırmalarda görüldüğü gibi örnek olarak alınan çeviri çalışmalarında, genel olarak kavram ve terimlerin asılları çeviri metninde korunmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte dil-toplum ilişkisi bağlamında okuyucu kitlesi dikkate alınarak terimin doğru anlaşılması için bir gayret gösterildiği de dikkat çekmektedir. Her ne kadar yeni neslin eski kavram ve terimlere yabancılaştığı düşüncesi yaygın bir anlayış olarak görülmekteyse de bu çalışmada örnek alınan çeviri eserlerin kavram ve terimlerin asıllarının korunmasına yönelik bir yol izledikleri görülmektedir ki bu çaba esasen bütün bilim dallarında olduğu gibi dinî metinlerin terminolojik bakımdan korunması ve doğru anlaşılmasına yönelik bir hassasiyetin ifadesidir. Dolayısıyla bu çabayı bir anlam kaybının önlenmesine ve yeni nesillerin eski kelime ve kavramlara yabancılaşmasına karşı bir tedbir olarak düşünebiliriz. Bütün bunlarla birlikte kavram ve terimlerin asıllarının destekleyici ya da başka kelimelerle ifade edilmesine duyulan ihtiyacı modernleşme, kültürel ilişki imkânlarının artması

gibi toplumsal hayatta gerçekleşen değişimlerin de göz önünde tutulduğunun bir ifadesi olarak görmek mümkündür.

Kaynakça

Aydemir, M. (2016). Tanzimat'tan yeni lisan hareketine dil sadeleştirme çalışmaları. *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, 3(9), 240-254.

Berkes, N. (2017). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. (24. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Daşdemir, M. (2013). Çağdaş dil biliminin ışığında yeni lisan hareketi ve Türk Dil Devrimi'nin karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(3), 53-58.

Eliot, T. S. (1987). *Kültür üzerine düşünceler*. (S. Kantarcıoğlu, çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İsfahânî, R. (2010). *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife.

Kaplan, M. (1983). *Kültür ve dil*. (6. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karagöz, İ. (2010). *Birr. Dîni kavramlar sözlüğü*. (ss. 72-73). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kemikli, B. (2009). İlahiyat araştırmaları: Dil ve edebiyat. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2(1), 47-52.

Küçük R. (2008). Riyâzü's-sâlihîn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (cilt. 35, ss. 146-147). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Mustafa, İ., Abdülkadir, H., Ziyat, A. H., & Neccar, M. A. (1920). *el-Mu'cemü'l-vasût* (cilt. 1, s. 238). Mısır: Şirket-ü Müsâhemet-i Mısriyye.

Nevevî, M. (1997). *Riyâzü's-sâlihîn ve tercemesi* (1-2. cilt). (16. baskı). (K. Burslan, H. H. Erdem, çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Nevevî, M. (2016). *Riyâzü's-sâlihîn ve tercemesi* (1-2. cilt). (5. baskı). (M. E. Özafşar, B. Erul, çev.). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Özalp, A. (2017). *Sembolik etkileşimcilik: Entelektüel kökenler, kuramlar ve din olgusu*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Özdemir, M., ve Süğümlü, Ü. (2013). Dilde sadeleşme ve dil akademisi tartışmaları: Türk dili dergisi (1976), *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 2269-2295.

Özdemir, M., ve Şenyiğit, Y. (2016). 1974-1975 yıllarında 'dilde sadeleşme' tartışmalarının kubbealtı akademi mecmuasına yansımaları. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(4), 739-760.

Özyurt, C. (2005). Dilde ve edebiyatta uluslaşma: Genç kalemler ve yeni lisan hareketi. *Muhafazakâr Düşünce*, 2(5), 53-79.

Sağol, G. (1999). Kültür ve sanat. G. Eren (Ed.), *Osmanlı* (9. cilt). Ankara: Semih Ofset.

Tekin, M. (2014, Haziran 1). İletişim ve din dili. *Din ve Hayat, TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 22, 72-75.

Tokat, L. (2012). *Dinde sembolizm*. (2. baskı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Vardar, B. (t.y.). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

www.tdk.com. (2018). Terim. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b905a4bbe7799.0067206 adresinden erişilmiştir.

Yalçın, S. K., ve Şengül, M. (2007). Dilin iletişim süreci içerisindeki rolü ve işlevleri. *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları*, 2(2), 749-769.

Yazoğlu, R. (2005). Dil-kültür ilişkisi. *Muhafazakâr düşünce*, 2(5), 123-143.